

Sjoerd de Vries

Boeddhisme

Een heldere inleiding

MEULENHOF

Boeddhisme, een heldere inleiding verscheen eerder onder de titel *Boeddhisme voor beginners*.

Eerste druk 1994

Negende, gewijzigde druk 2017

NUR 718

ISBN 978-90-290-9223-4

ISBN 978-94-023-1011-5 (e-book)

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer

Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

© 1994, 2017 Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze opgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke wijze andere ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding 7

1 – Vijfhonderd voor Christus 9

De herkomst van het boeddhisme 9

Het leven van de Boeddha 15

De essentie van het boeddhisme 25

2 – De ontwikkeling van het vroege boeddhisme 32

Het Theravada-boeddhisme 35

Het Mahayana-boeddhisme 39

Het Vajrayana-boeddhisme 48

3 – De kunst 65

4 – Tibetaans boeddhisme 78

Nawoord

Boeddhisme in het Westen 123

Lijst van aanbevolen boeken 126

Inleiding

De eerste druk van *Boeddhisme* dateert uit 1994. Het is natuurlijk erg leuk dat er na zo veel jaar nog steeds interesse is, zodat er een nieuwe herdruk gemaakt kan worden. Dit zegt voornamelijk iets over de materie: een godsdienst (of filosofie, zoals men eigenlijk zou moeten zeggen) die tijdloos is, fascinerend in zijn geschiedenis en ideeënwereld, en toepasbaar op allerlei vlakken – dus ook in onze samenleving.

Het boeddhisme, en zeker het Tibetaanse boeddhisme, is voor velen een vaag en mysterieus gekleurd begrip.

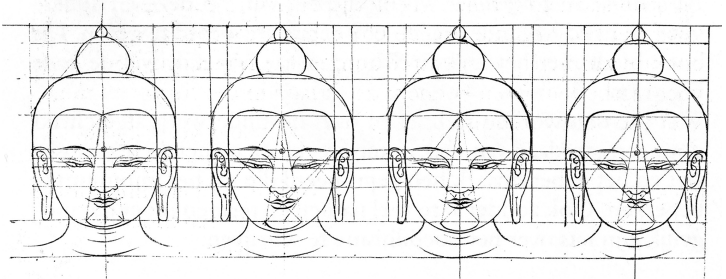
Er is weliswaar veel over geschreven en sinds de *roaring sixties* zijn oosterse godsdiensten een geaccepteerd fenomeen in onze maatschappij, maar in het Nederlandse taalgebied bestond nog geen algemene, eenvoudige inleiding die de zaken op een rijtje zet, zonder in metafysisch jargon te belanden. Door de vele filosofische stromingen met meditatiecentra en cursussen in zelfkennis is er een groot aantal boeken en gidsen over yoga, tantrisme en esoterisch boeddhisme verschenen. Bloemlezingen van boeddhistische teksten, al dan niet van commentaar voorzien, moeten ons op het juiste filosofische pad brengen. Ik vond het een goed idee juist voor een geïnteresseerde leek, die zich afvraagt waarom die kaalgeschoren monniken in rode mantels rondlopen, wat nu precies een wedergeboorte is en hoe deze godsdienst zich heeft kunnen ontwikkelen in zo veel verschillende vormen, een boek te schrijven.

Boeddhisme voor beginners wil niets meer dan op deze en andere voor de hand liggende vragen een eerste antwoord te geven. Dit boek biedt niet het Laatste Woord, maar hopelijk wel de basis hiervoor.

Veel mensen worden in boeken over dit onderwerp afgeschrikt door een overdaad van vaak onuitspreekbare namen in het Sanskriet en het Tibetaans. Ik heb geprobeerd die tot het minimum te beperken. Ook zonder al te veel namen en termen moet het mogelijk zijn iets over het boeddhisme te schrijven.

Schrijfwijze: Sanskriet-woorden die in de Nederlandse taal zijn ingeburgerd, zoals boeddha, boeddhisme en hindoeïsme zijn gespeld met *oe*, andere woorden met 'oe'-klanken zijn op de Engelse wijze gespeld, ook al worden zij in het *Groene Boekje* anders geschreven: zo bijvoorbeeld 'guru', 'Kapilavastu', 'stupa' en 'tulku'.

Waar landen als India, Pakistan, Afghanistan, enz. genoemd worden, bedoel ik de *huidige* landen, om een plaatsindicatie te geven.

Vijfhonderd voor Christus

De herkomst van het Boeddhisme

Het boeddhisme is, met het hindoeïsme en de islam, een van de belangrijke godsdiensten van Azië. Het hindoeïsme bestaat al duizenden jaren, aanvankelijk alleen in het huidige India, maar is later (overigens vaak in het kielzog van het boeddhisme) verspreid over geheel Zuidoost-Azië. Lange tijd was het een belangrijke godsdienst in Thailand en in Cambodja, gedurende de grote Khmer-dynastie, die tussen de achtste en de twaalfde eeuw haar bloeiperiode had. Verder heeft deze godsdienst aanhang gehad in de Indonesische archipel, waar hij op het eiland Bali ook nu nog in kleurrijke vorm bestaat. Het boeddhisme heeft vanaf het ontstaan in ongeveer 500 v. Chr. een snelle ontwikkeling doorgemaakt in alle Aziatische landen ten oosten van Afghanistan. De islam is, als jongste grote godsdienst, vanaf de achtste eeuw met de Arabische veroveringslegers Azië binnengedrongen en heeft zich gaandeweg tot en met het huidige Indonesië en de Filippijnen verspreid.

In alle tijden en overal in de wereld worden nieuwe ideeën en filosofieën uitgedacht. Echter, een nieuwe godsdienst kan alleen maar ontstaan en groeien in een tijd die rijp is voor verandering. Voor het boeddhisme was de tijd kennelijk wél rijp. Om nu de essentie van deze godsdienst te kunnen begrijpen, moeten wij de voedingsbodem leren kennen: de situatie in het India van ongeveer 500 voor Christus.

Het oude India

De Indiase samenleving wordt al duizenden jaren in hoge mate bepaald door het hindoeïsme, naar men aanneemt de oudste van alle nu nog op de wereld bestaande godsdiensten. Het is een van de godsdiensten zonder historische stichter. Ongeveer 1500 v. Chr. vielen stammen uit Perzië en Centraal-Azië, die zichzelf Ariërs noemden, India binnen en onderwierpen de autochtone bevolking. Zij hadden een veel lichtere huidkleur en brachten een cultuur en godsdienst mee, die zich in de loop der tijd vermengden met de al bestaande religie. Hieruit is het hindoeïsme ontstaan, met religieuze teksten (de Veda's), een godenwereld en het kastenstelsel.

Het kastenstelsel

De Ariërs waren in India de overheersers, maar wel een minderheid. Om hun nieuwe positie te versterken werd de samenleving verdeeld in streng gescheiden groeperingen. De Ariërs met hun eigen priesters namen de hoogste sociale orden in. De autochtoon-Indiase bevolking werd verlaagd tot dienstbaren. Het Sanskrietwoord voor 'kaste' is *varna*, wat tevens 'kleur' betekent: de kasten zijn dus gecreëerd om een duidelijke scheidlijn tussen de overheersers en de onderworpenen aan te geven.

Deze verdeling ontwikkelde zich geleidelijk tot een stelsel van vier sociale lagen. De hoogste kaste is die van de *brahmanen*, de priesters. Zij zijn de geleerden en de bewakers van de heilige teksten. Alleen de brahmanen mogen de gewijde rituele handelingen vaststellen en uitvoeren. Kortom, zij hebben een geweldige macht. Door hun heiligheid hebben zij een groot aantal privileges en leven zij vrijwel gescheiden van de rest van de maatschappij: andere mensen mogen hen niet aanraken, niet met hen eten, vaak niet bij hen in huis komen, terwijl zij onderling ook weer aan bepaalde regels en rituelen dienen te voldoen.

Direct onder hen staan de *kshatriya's*, de leden van de kaste der strijders: de wereldlijke heersers, zoals de vorsten (*raja's*) en de adel. De derde kaste bestaat uit de *vaisya's*, de middenklasse van handelaren en de ambachtslieden en in feite de spil waar de maat-

schappij om draait. Onder aan de ladder staan de *shudra's* die opdraaien voor het vuile werk, de 'ongeschoolde arbeiders'. De *shudra's* zijn uitgesloten van de religieuze ceremonies die de bovenste drie kasten met elkaar verbinden.

Nu is het niet zo dat deze vierde kaste alleen maar bestaat uit arme sloebbers; vele *shudra's* zijn belangrijke politieke en vermogende figuren geworden. Aan de andere kant zijn er veel totaal verarmde brahmanen die ondanks hun armoede door hun afkomst tot de hoogste kaste blijven behoren.

Buiten dit kastenstelsel staat een grote groep mensen: de *panchama's*, letterlijk de 'vijfde groep', de onaanraakbaren. Deze mensen worden beschouwd als onrein: zelfs hun schaduw is onrein en zij worden door iedereen gemeden. Zij mogen bijvoorbeeld geen water putten uit de gemeenschappelijke dorpsbron en alleen maar het allersmerigste werk doen. Zij zijn de schoonmakers van de toiletten, de slaggers en de leerbewerkers, twee ambachten waar de andere kasten, zelfs de *shudra's*, zich te goed voor voelen, omdat deze te maken hebben met dode beesten. Bij ons zijn de *panchama's* beter bekend als *paria's*. Mahatma Gandhi heeft geprobeerd juist deze alleronderste laag van de maatschappij onder zijn hoede te nemen. Hij noemde de *panchama's* met een nieuwe naam *harijans*, 'de mensen van de god Hari'.

Iedereen wordt in een bepaalde kaste geboren en niemand kan tijdens zijn leven van kaste veranderen. Alleen na de dood zou men in een hogere kaste wedergeboren kunnen worden. Dit principe heeft vooral bij de laagste kaste en de onaanraakbaren een zeker fatalisme bewerkstelligd. De enige hoop is dat de situatie in een volgend leven beter zal zijn.

De kasten zijn aan zeer strenge regels gebonden inzake gedrag, onderlinge verhoudingen (gemengde huwelijken zijn taboe), zeden en plichten. Kastensystemen zijn de meest bepalende factor in de samenleving. Binnen de verschillende kasten bestaan weer eindeloos veel onderverdelingen, die op hun beurt van streek tot streek verschillen.

Het kastenstelsel bemoeilijkt het huidige India om zich aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen. Officieel is het kastenstelsel verboden, maar een zo oude traditie verdwijnt niet zomaar binnen een paar generaties. Ondanks pogingen van de Indiase rege-

ring om het land modern te maken en oude ideeën los te laten, heeft het land ook nu nog veel problemen met discriminatie tussen de verschillende kasten. Er is bijvoorbeeld een wet die juist de allerlaagsten een deel van de overheidsbanen garandeert, maar door hardnekkige tegenwerking, uiteraard van de hogere kasten, komt hier nog steeds weinig van terecht. In de Indiase kranten wordt bijna dagelijks melding gemaakt van kastenrellen. Juist in het moderne India, dat met zijn rond 900 miljoen inwoners tot de tien meest geïndustrialiseerde landen van de wereld behoort, met atoomenergie en eigen satellieten in de ruimte, worden door de kastenverdeling tradities van duizenden jaren geleden nog steeds in stand gehouden.

Hindoeïsme

Het hindoeïsme is een godsdienst met een groot aantal goden. De belangrijkste drie goden zijn *Brahma*, de schepper, *Vishnu*, de bewaarder, en *Shiva*, de vernietiger, die tegelijkertijd ook weer de herschepper is. Naast deze drie hoofdgoden is een aantal andere godheden door hun functie populair geworden. *Ganesh* bijvoorbeeld, de god met de olifantekop, is de god van het opheffen van alle obstakels. Hij moet dus vóór alle andere offers of rituelen aanbeden worden. Door dagelijkse offertjes en gebeden kan men een godheid gunstig stemmen, terwijl bij belangrijke gebeurtenissen de grotere rituelen beslist uitgevoerd moeten worden door de brahmanen.

Het hindoeïsme is nooit een godsdienst geweest waar iedereen precies hetzelfde dacht of deed. Het is niet zoals bijvoorbeeld in het christendom, waar een geloofsgemeente samenkomt in de kerk om onder leiding van een priester of dominee de godsdienst te belijden. Vanaf vroege tijden hebben in het hindoeïsme aparte groepen gelovigen allemaal godheden van hun keuze speciaal vereerd, waardoor nieuwe ideeën opkwamen en religieuze denkers eigen groeperingen volgelingen om zich heen verzamelden. Hoe uiteenlopend deze verschillende sekten ook geweest zijn, alle volgden de voorschriften en beschrijvingen van de *Veda's*, waarin de ingewikkelde rituelen beschreven staan. Door deze complexe rituelen en offers waren de brahmanen onmisbaar,

aangezien iedereen, van welke kaste dan ook, aan zijn religieuze plichten moest voldoen.

Veranderingen

Enkele eeuwen voor de geboorte van de Boeddha, ongeveer in de achtste eeuw v. Chr., ontstond er een wezenlijke verandering in het hindoeïstische denken. Van een geloof in een aantal goden die door offers en rituelen ertoe gebracht konden worden wensen te vervullen werd het een beweging die als doel had het goddelijke in jezelf te zoeken, het *brahma*. Dat is de absolute, goddelijke kracht, die overal in het universum aanwezig is, en dus ook in het individu. Dit brahma werd gezocht door middel van ascese, inkeer. In principe kan iedereen dat bereiken, maar in de praktijk bleef de 'gewone man' eenvoudig het orthodoxe hindoeïstische geloof en zijn eigen godheid aanbidden. Zoals in zovele godsdiensten was alleen een kleine groep denkers bezig met deze vernieuwing: overal in India moeten personen rondgezworven hebben die zich los wilden maken van het wereldlijke en door middel van ascese en meditatie, teruggetrokken in de wildernis, de verlossing probeerden te vinden.

Yogi's in Pashupatinath (Nepal).